

Ревук Юрій Олексійович, ст. викладач
кафедри слов'янських мов та
зарубіжної літератури Уманського
державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Філософський зміст і гуманістичний характер драматургії Б. Брехта

Бертольд Брехт — німецький письменник, теоретик драми, режисер, творчість якого має позачасовий та позанаціональний характер. В своїй художній практиці нерідко звертається до форми драми-притчі. Такою, зокрема, є п'єса «Життя Галілея». В ній автор розглядає морально-філософські питання: відповідальності особистості перед історією і суспільством, роль розуму і невігластва у житті людей; ставить питання про те, чи сумісні заняття «абстрактною філософією» і героїзм, служіння високій меті і життєвий гедонізм; розмірковує над корисним використанням і небезпечним зловживанням результатами наукових відкриттів; створює узагальнений образ народу і розмірковує про його долю, призначення; розглядає проблему персонального суду людини над самою собою і «суду історії». Образ Г. Галілея у зображенні автора постає уособленням гуманістичних ідеалів нового часу. Він рішуче пориває із середньовічними догматами аскетизму і сліпої віри, утверджує право людини на власний вибір, сумніви «там, де тисячі років жила віра, тепер живуть сумніви» [1, с. 693]. Розгортаючи цю думку, він зауважує, що наука повинна сприяти подоланню хибних знань і забобонів «Наше завдання тепер не в тому, щоб відкривати двері безкінечним знанням, а в тому, щоб покласти край безкінечним забобонам» [1, с. 748]. Головний герой утверджує думку про тісний зв'язок наукових відкриттів, наукових знань з життям, їхню суспільну значущість, практичну цінність для народу «Я вважаю, що єдина мета науки — полегшити важке існування людини. І якщо вчені, залякані своє корисними можновладцями, будуть вдовольнятися тим, що накопичують знання заради самих знань, то наука може стати калікою» [1, с. 693]. Г. Галілей любить земне життя, а життя небесних сфер прагне досягнути не через звернення до священних текстів, а досліджуючи небосхил за допомогою телескопа. Життєлюбність Г. Галілея дуалістична. Життя

для нього постає тотожнім насолодам, і моральний закон, що стверджує, що заради істини потрібно вміти жертвувати задоволеннями, що обов'язок вище задоволення, з його точки зору, абсурдний. Такий гедонізм головного героя матиме негативні наслідки. Г. Галілей поставлений судом інквізиції перед невблаганним вибором принесе в жертву високій радості творчої думки заради низьких тілесних задовольень і побутового комфорту. Він сам визнає згубність такого вибору «В продовж кількох років я був таким же сильним як і влада. Однак я віддав свої знання можновладцям, щоб вони використали їх, або не використали, або зловживали ними — як вони забажають — на власний розсуд. Я зрадив своє призвання. І людину, яка робить те, що зробив я, неможливо терпіти у лавах науки» [1, с. 777]. Вчення Г. Галілея загострює соціальні, класові, релігійні протиріччя. Можновладці прагнуть заборонити його, адже воно загрожує канонам Святого письма, а вони чудово розуміють, що це може призвести до втрати ними своєї необмеженої влади «Однак князі, поміщики та духовенство занурюють більшість населення в туман — туман марновірства і старих слів, — туман, у якому приховує темні справи можновладців» [1, с. 776]. Поступово вчення Г. Галілея поширюється серед народу і він починає уславлювати його ім'я. Народ переносить принципи нової астрономії головного героя з неба на землю, він вбачає у передових відкриттях науковця сигнал до перевороту в суспільній ієрархії. Народ вбачає у образі головного героя свого союзника, вимагає щоб Г. Галілей очолив його боротьбу за оновлення суспільства, став його прапором, його героєм. Натомість Г. Галілей публічно зрікається свого вчення, злякавшись тортур суду інквізиції. Він зробив це публічно, щоб мати можливість продовжувати наукові дослідження, які ніхто крім нього зробити не спроможний. Ці наукові відкриття мають слугувати народу, вивільнити його з рабства невігластва. В цьому він вбачає своє життєве покликання. Однак народ не зрозумів цієї жертвості головного героя і звинувачує його у зраді. Він вимагає від нього незламності у дотриманні своїх наукових відкриттів, жертвості, героїзму, навіть якщо це коштуватиме йому життя. Г. Галілей добре пам'ятає долю Н. Коперника, наукові принципи якого він поділяє, але вчення якого було проголошено

злочинним і який за свої переконання трагічно загинув. Г. Галілей не готовий піти на таку жертву, такий героїзм «Нещасна та країна, яка потребує героїв» [1, с. 768].

Слід зазначити, що хоча головний герой формально зрадив своєму покликанню, своєму народу, у фіналі п'єси стає зрозуміло, що зробив він це свідомо, керуючись інтересами народу, майбутніх поколінь. Він старий, самотній, немічний, але незламний у своїй боротьбі. Він завершив свою наукову працю і через свого учня Андреа передає свої відкриття людству.

Притчовий характер покладений в основу фабули п'єси «Добра людина із Сезуаня». Суть її зводиться до того, що боги в черговий раз спускаються на землю, щоб переконатися як влаштований, створений ними світ. Адже за останні дві тисячі років вони чули надто багато нарікань людських стосовно того, що світ влаштований несправедливо і він не пристосований для життя людини. Від того, що вони побачать на землі і залежатиме чи зможе світ залишатися таким, який він є. Для здійснення своєї місії їм потрібно знайти достатньо людей, які гідні звання людини, які ще спроможні жити гідним людини життям. Боги вже готові визнати своє завдання нездійсненим, хоча вони усіма силами пручаються цьому. Вони переконуються, що ніхто в цьому земному світі неспроможний бути добрим, ніхто не спроможний вижити, неухильно дотримуючись Божих заповідей. Єдиною людиною, яку вони визнали доброю і яка, зрештою, врятувала світ від зруйнування, виявилася повія Шен Де, яка надала їм притулок. Втім, сама головна героїня непевна, що вона добра, хоча з останніх сил прагне бути такою. Вона з радістю дотримувалася б усіх заповідей – шанувати старших, не говорити неправду, не забажати дому ближнього свого, бути вірною одному чоловіку, не ображати беззахисного, – однак не знає як це зробити. Адже навіть порушуючи заповіді, їй ледве вдається вижити [2, с. 519]. У світі, сповненому зла, критично важко залишатися добрим. Щоб подякувати Шен Де, полегшити її життя, боги матеріально допомагають їй. Вона купує тютюнову крамницю. Здається, добро торжествує і героїня може і надалі допомагати людям. Отже, притча про Добро і Зло завершується торжеством Добра. Але така перемога є досить умовною, хиткою, ілюзорною. Люди використовують доброту Шен Де задля задоволення

своїх егоїстичних, корисливих цілей. Це вкотре приводить головну героїню до краю життєвої прірви. Світ не прилаштований для життя, однак боги відмовляються це визнати, хоча і зауважують, що добрі наміри приводять людей до краю прірви, а добрі справи скидають їх донизу [2, с. 593]. Ситуацію врятовує двоюрідний брат Шен Де, її антипод – Шой Да. Він – цинічний, практичний, егоїстичний, жорстокий, позбавлений жалю і співчуття до людей. Шой Да врятовує сестру від фінансового краху, розширює свою імперію.

Так у творах Б. Брехта з'являється тема двійництва, яка має наголосити на дуалістичній природі людини і світу. Як згодом з'ясується, Шен Де і Шой Да – одна і та ж людина. Беззахисна у своїй доброті Шен Де потребує для свого порятунку жорстокого Шой Да. Щоб здійснити свої відкриття, незламний вчений і життєлюб Галілей повинен формально зректися свого вчення. Людина, у зображенні Б. Брехта, постає слабкою і водночас величною у своїх прагненнях. Жорсткою її робить не лише її власний вибір, а й оточуючий зовнішній світ і щоб змінити ситуацію на краще, потрібно змінюватися не лише самій людині, а й змінювати світ довкола.

П'єса «Матінка кураж та її діти» постає своєрідним реквієм людині, з її нерозбірливістю, невтоленною жадобою до наживи, глупотою. Основу сюжету складає оповідь життя маркітанки Анни Фірлінг, відомої за прізвиськом «матінка Кураж», та трьох її дітей. Події твору розгортаються на тлі тридцятирічної війни (1618-1648), що охопила всю Європу. Хронологічно події твору охоплюють 12 років, розпочинаються навесні 1624 р., а завершуються в січні 1636 р. Історична хроніка Б. Брехта наповнена трагічною символікою смерті, що супроводжує війну. Символічним є трагічний фінал п'єси, коли спустошена і самотня матінка Кураж, яка втратила всіх своїх дітей, смиренно і звично впрягається у свій фургон і сліпо слідує в обозі війська. П'єса завершена, але аморальна, злочинна, братовбивча війна, що руйнує людські життя, знищує міста і села, загрожує самому існуванню людства, триватиме ще 12 років.

Здається, що немає меж людській глупоті, жадобі наживи. Війна розбещує людей, звільняє їх від будь-яких моральних зобов'язань, потурає лише її

тваринним інстинктам. Драматург наголошує, що загарбницькі війни розпочинаються лише з однією метою – прагнення особистого збагачення, пограбунку. А ця мета нерідко виправдовується удаваною турботою про захист релігійних, світоглядних, гуманістичних цінностей. Цю думку автор вкладає в уста матінки Кураж: «Послухати великих начальників, так вони воюють тільки із страху божія, за добру і прекрасну справу. А придивишся – вони зовсім не такі дурні, і воюють вони заради вигоди. Да і маленькі люди, на зразок мене, не стали б інакше в цьому брати участь». [3, с. 462]. Анна Фірлінг гендлярює на війні, називає себе діловою людиною. Вона переконана, що її робота потрібна, адже вона забезпечує солдат провіантом і обмундируванням. Та насправді, вона лише підготовує війну, яка потребує нової сумної жатви. Війна вбиває всіх без розбору, але в першу чергу гинуть найкращі, ті, хто зберіг хоч краплину людяності. Так позитивні якості дітей матінки Кураж стають причиною їх загибелі. Ейліф стає жертвою своєї невтоленної жаги подвигів, своєї хоробрості. Швейцеркас платить життям за свою чесність, яка в умовах війни постає непотрібною і згубною. Катрін гине через свою доброту й жертвну любов до дітей, яких у неї вже ніколи не буде.

Війна, у зображенні автора, постає як демонічна сила, що порабовласнює добрі, гуманістичні нахили людини. Автор утверджує думку, що війна – це зло, з яким необхідно боротися, поки воно не поставило під загрозу знищення все людство.

Драматургія Б. Брехта гуманістична за своїм характером і сповнена глибокого філософського змісту. Вона вимагає від своїх глядачів і читачів активної життєвої позиції щодо захисту гуманістичних цивілізаційних цінностей.

Література:

1. Жизнь Галилея. / Брехт Бертольд. Стихотворения; Рассказы; Пьесы / Библиотека Всемирной Литературы. Серия вторая. Литература XX века. Т. 139. – М., 1972. – 815 с.

2. Добрый человек из Сычуани. / Брехт Бертольд. Стихотворения; Рассказы; Пьесы / Библиотека Всемирной Литературы. Серия вторая. Литература XX века. Т. 139. – М., 1972. – 815 с.
3. Мамаша Кураж и ее дети. / Брехт Бертольд. Стихотворения; Рассказы; Пьесы / Библиотека Всемирной Литературы. Серия вторая. Литература XX века. Т. 139. – М., 1972. – 815 с.